Інна ЮРІЙ

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ КООПЕРУВАННЯ БАНКІВ З РЕАЛЬНИМ ЕКОНОМІЧНИМ СЕКТОРОМ

Розглянуто процеси інтеграції банківського та промислового капіталу і на цій основі з'ясовано проблеми кооперування банків з реальним сектором економіки.

Розглядаючи питання кооперування банків з реальним економічним сектором, логічним є звернення до проблеми інтеграції банківського та промислового капіталу. З середини 90-х рр. XX-го ст. в Україні почали виникати великі організаційно-господарські структури, які давали змогу мобілізувати капітал у великих масштабах, а це, у свою чергу, було запорукою довгострокового інвестування. Мова йде про промислово-фінансові групи (ПФГ). "На сьогодні – це найбільш динамічний та великонадійний сектор економіки" [4: 7].

Фінансово-промислова група об'єднує в собі дві форми капіталу – банківський та промисловий. Рушійною силою такої інтеграції є властивість капіталу постійно розширюватися та захоплювати нові сфери господарської активності для власного відтворення та подальшої концентрації. Із збільшенням залежності промислових підприємств від кредитів змінювалась і роль банків в економіці. Зосередженість фінансових інститутів на акумуляції коштів, наданні їх у позику та здійсненні розрахунків між суб'єктами господарської діяльності не вичерпували можливостей банківського капіталу. Концентрація промислового виробництва стала однією з найвагоміших причин розширення бази накопичення капіталу і спонукала банки вийти за межі фінансового посередництва. Поява потужних промислових підприємств вимагала виникнення банків такого рівня, на якому б система прямих і зворотних зв'язків діяла без затримки та перешкод. Завдяки концентрації та централізації банківського капіталу виникли банківські монополії. Це змінило не лише роль банків у господарському та суспільному житті, а й їхні взаємовідносини з промисловістю та характер тих операцій, які при цьому здійснюються.

Підприємства, які активно розгорнули свою діяльність та набувають все більших і більших розмірів, постійно потребують засобів для обслуговування своєї активності. Водночас вони й самі розміщають кошти в фінансові інструменти. Але банки, які проводять процедури з розміщення цінних паперів, здійснюють уже операції з управління власністю і таким чином збільшують свій фінансовий вплив на напрямок руху подальшої діяльності промислово-фінансової групи.

Об'єднання банківських установ та підприємств реального сектору економіки в єдину велику організаційно-господарську структуру, якою є ПФГ, відбувалося внаслідок виходу банків за межі своїх базових операцій. З того часу, коли банки почали скуповувати акції промислових компаній, а потім випускати та займатися розміщенням цінних паперів відповідних підприємств, почалося пряме впровадження банківського капіталу в промисловість. Незважаючи на те, що, наприклад, у США така інтеграція капіталів є юридично обмеженою, а в Європі (наприклад, у ФРН чи Франції) взаємопроникненню було надано більше свободи, всюди рух капіталу си-

© Інна Юрій, 2004.

нтезованого характеру оформлявся в організаційну конфігурацію нового типу і сімейно-регіональні фінансові групи переросли у фінансово-промислові корпоративні структури. Нинішня практика свідчить про те, що зрощення капіталу діє як інструмент для збільшення власного виробництва, фінансової та науково-технічної потужності, аж до прискореного проникнення на міжнародні ринки та диверсифікації виробничої діяльності компанії. З боку ж банків досягається задоволення бажання до надприбутку. У результаті скуповування промислових акцій частина монополізованого надприбутку переходить з промисловості до банків у вигляді дивідендів. Коли ж фінансовий інститут розширює свої функції до випуску цінних паперів, то до джерел збільшення банківських фондів додається емісійний прибуток (різниця між курсом цінних паперів, які продає банк, і більш низьким курсом, за яким банки купують їх у промислових компаній).

Одним із вирішальних моментів у зміні ролі та значення банків у розвитку виробничих відносин та адаптації економічної системи до потреб суспільного середовища став процес модифікації форм власності і виникнення, можливо, найцікавішої з її форм –акціонерної. Цей тип організації діяльності стає найбільш поширеним для ефективного та найбільш прибуткового функціонування банків. Станом на 1 липня 2004 р. у Державний реєстр внесено 183 банки, з них 158 мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій. 132 банки є акціонерними товариствами (з них: 93 – ВАТ, у тому числі два банки – державні, 39 – ЗАТ), 26 банків – товариства з обмеженою відповідальністю [5]. Саме акціонерна форма власності сприяла реальній інтеграції банківського та промислового капіталу. Фінансування інвестиційних потреб акціонерних товариств вимагає високих темпів оновлення капіталу. Банки є одним із найважливіших інститутів формування, регулювання й управління ринком капіталів, на якому якраз і зосереджені операції, що пов'язані з довгостроковими вкладеннями і обігом акцій та облігацій. Для організації потужних компаній потрібні надзвичайно великі кошти. Їх неможливо мобілізувати без допомоги могутніх фінансових інститутів. Тому до групи засновників поряд з потужною промисловою одиницею входить один або кілька великих банків. Участь у статутних фондах підприємств та інших суб'єктів підприємницької діяльності, що розглядається як форма інвестиційного процесу, була повністю звільнена від обмежень для комерційних банків України ще в лютому 1996 р., після змін у Законі України "Про банки та банківську діяльність".

Не одна промислово-фінансова група виникла довкола банку. Прикладом утворення структур подібного типу можна назвати групи "Приват", "Аваль" і "УкрСибБанк". Утворені ще в 1991–1992 рр. банки зуміли організувати свою діяльність таким чином, щоб максимально використати збільшення потенціалу консолідованого застосування капіталу в різноманітні сфери діяльності. Так, на початку 2003 р. "Приват" встановив контроль над "Укрнафтою". Також "Привату" належать більшість акцій підприємств "Нафтапродукту" різних областей України, як, наприклад, від 60,05% акцій "Хмельницькнафтапродукту" до 95,5% акцій "Чернігівнафтапродукту". "Привату" належать гірничо-збагачувальні комбінати, контрольні пакети заводів феросплавів, щонайменше вісім офшорних компаній та ціла низка інформаційних ресурсів.

Банк "Аваль" створив структури-сателіти – страхову компанію "Еталон" і ЗАТ "Аваль-Еталон". Основну увагу "Аваль" приділяє харчовій промисловості. Під його контролем перебуває "Укрзернопром".

"УкрСибБанк" контролює випуск понад 70% мінеральних добрив в Україні. Йому належать окрім цукрових заводів вагомі частки акцій цілого ряду підприємств будівельної галузі. У металургійній сфері "УкрСибБанк" контролює 90% акцій Української металургійної компанії, 95% Миколаївського глиноземного заводу та серед ін-

ших володіє контрольним пакетом акцій ВАТ "Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського" [6: 5–8].

Стимулом для членства у гігантських господарських комплексах є гонитва за засновницьким прибутком, а останній, у свою чергу, є однією зі складових частин джерела приросту капіталу і рушійним мотивом здійснення інвестицій.

Таким чином, банківський капітал починає виступати в ролі не лише позичкового, а й акціонерного та інвестиційного капіталу. Банківські монополії стають прямими учасниками монополізованої промисловості, її співвласниками. Виникнення господарської структури на зразок промислово-фінансової групи дала змогу, з одного боку, сприяти збільшенню швидкості руху вільних коштів у процесі розширеного відтворення, а з іншого – створити необхідні умови для мінімізації інвестиційних ризиків. "Згідно з макроекономічним підходом, інвестиції обов'язково створюють новий капітал" [7: 123]. Тобто, вирішення ключових проблем позитивно впливає на досягнення спільної для кожного учасника промислово-фінансової групи мети – збільшення прибутку.

Для процесу інтеграції банківського та промислового капіталу особливого значення набуває та обставина, що в межах одного угрупування відбувається функціональна взаємодія різних видів діяльності. До складу ПФГ, що охоплюють і промисловий, і торговельний, і сільськогосподарський, і науково-дослідний сектори народного господарства, входять не лише прибуткові підприємства, які функціонують ефективно. У процесі інтеграції великої організаційно-господарської структури виникає можливість допомоги збитковим підприємствам, діяльність яких забезпечує цілісність технологічної лінії випуску кінцевої продукції. У зв'язку з цим особливої уваги також заслуговують ПФГ, які функціонують в агро-промисловому комплексі. Аграрно-промислово-фінансові групи (АПФГ) дадуть змогу "найкоротшими шляхами вивести сільське господарство України на рівень найбільш розвинутих в аграрному відношенні країн. Головна мета створення сучасного інтегрованого об'єднання полягає не тільки у встановленні прямих зв'язків між учасниками, усуненні посередницьких ланок, скороченні невиробничих витрат та збільшенні прибутку, а й у забезпеченні фінансової сталості його учасників, визначенні об'єктивного підходу до розподілу прибутку шляхом конструктивної взаємодії банків з виробничою сферою, особливому режимі кредитування та оподаткування агро-виробничої діяльності" [8].

Посилена мотивація не тільки підприємств, а й банків до входження в ПФГ пояснюється тим, що в умовах швидкої зміни кон'юнктури ринку саме капітал, який залучено в інвестиційні проекти промислово-фінансової групи, виявляється найбільш захищеним. Звичайно, вагому роль у гарантуванні безпеки руху капіталу відіграє державна політика. Серед цілей і завдань розвитку формування інвестиційного потенціалу, збільшення норми нагромадження та підвищення інвестиційної привабливості національної економіки окремо виділено діяльність ПФГ. "Надання всебічної підтримки створенню промислово-фінансових груп з наступним спрямуванням їхніх ресурсів на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів та проектів, що вимагають значних обсягів інвестицій за рахунок корпоративного фінансування цих проектів вітчизняними та зарубіжними суб'єктами", є одним з напрямків реалізації державної інвестиційної політики України у 2004–2015 рр. [9: 95]. Але для обґрунтування стійкості та економічного зростання учасників ПФГ існують у першу чергу міркування економічного характеру. "Очікуваний чистий прибуток головної компанії є сумою очікуваних прибутків за окремими одиницями, тоді як ризик усієї групи менше суми ризиків окремих компаній" [10: 163]. У процесі кооперування банків із реальним економічним сектором такі розрахунки пояснюють пріо-

ритетність ПФГ перед підприємствами, які функціонують окремими господарськими одиницями.

Процес концентрації капіталу є необхідною умовою стабільності розвитку економіки та пріоритетною метою кожного суб'єкта господарювання. За своєю структурою банківська система України характеризується переважанням універсальних установ. Саме банки є основною ланкою між вільними фінансовими коштами та інвестиційними потребами. Участь у ПФГ не лише надасть певних переваг підприємствам, які забезпечують відтворювальний процес, а й забезпечить стабільність джерел формування банківського капіталу, збільшить можливості розширення спектру сфери діяльності та допоможе звести до мінімуму кредитні ризики. Таким чином, інтенсифікація залучення банківського капіталу в реальний сектор економіки стає суттєвим аспектом загального реформування економіки України.

Література

1. *Економічна теорія: сучасна парадигма та її еволюція на порозі XXI століття: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 берез. 2000 р. / Відп. ред. В. Д. Базилевич. – К., 2000.*
2. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. І / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000.*
3. *Бінгем Ричард, Гилл Едвард, Вайт Семміс. Фінансування економічного розвитку. Пер. з англ. Галини Пехник та Володимира Дегтярьова. – Львів: Літопис, 2003.*
4. *Уткин З. А., Эскиндаров М. А. Финансово-промышленные группы. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство ЭКМОС, 1998. – С. 7.*
5. *Банки і фінанси // 2000. – 2004. – 16 липня. – № 29–30 (229).*
6. *Хто й чим володіє в Україні // Не здамось! – 2003. – 27 серпня – 3 вересня. – № 19.*
7. *Фінансово-кредитне регулювання ділової активності господарюючих суб'єктів / За ред. Є. В. Мниха. – Львів: Інтереко, 2002.*
8. *Агропромисловий комплекс України. http://www.minagro.gov.ua/reforms/Selo/Reform7reforml3.html*
9. *Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004.*
10. *Мовсесян А. Г. Интеграция банковского и промышленного капитала: современные мировые тенденции и проблемы развития в России. – М.: Финансы и статистика, 1997.*